

УДК 72.033.5

DOI <https://doi.org/10.32782/uad.2023.4.4>**Карпов Віктор Васильович,**

доктор історичних наук,
в.о завідувача кафедри креативних культурних індустрій,
Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв
ORCID ID: 0000-0002-3446-9187
ResearcherID: AAD-4614-2019
vvkarpoff@ukr.net

Ємельянова Валентина Олегівна,

студентка
кафедри архітектури та просторового планування
Національного авіаційного університету
5791598@stud.nau.edu.ua

ВІДТВОРЕННЯ ІСТОРИЧНОГО АРХІТЕКТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА УСПЕНСЬКОГО СОБОРУ У МІСТІ ВОЛОДИМИРІ

Мета статті полягає у відтворенні особливостей архітектурного образу Успенського собору з використанням інструментарію інформаційних технологій проектування, проведенні аналізу його відповідності регіональним архітектурним та будівельним традиціям та спростуванні твердження про реконструкцію первісного вигляду споруди. Методи дослідження. Для відтворення архітектурного середовища Успенського (Мстиславів собор) собору був використаний програмний засіб Autodesk Revit. Використання історіографічного методу аналізу джерел та літератури дозволило відтворити історичний процес функціонування Успенського собору у контексті міжнародних зв'язків Галицько-Волинської держави та його реставрації. Результати. Прагнення відтворити в архітектурі Успенського собору риси давньоруської доби без відомостей про її первинний образ призвело до фантазійних проєктів А.Прахова, Г.Котова і Михайловського. З позицій сучасної реставраційної традиції коректним виглядає проєкт архітектора Вейцлера. Відновлення Успенського собору у давньоруському стилі, який непритаманний Волині, призвело до знищення культурного контексту історії розвитку будівлі Успенського собору в конкретних суспільно-політичних відносинах різних епох, які переживало місто Володимир. Наукова новизна дослідження полягає у виявленні особливостей, характерних рис та відтворенні історичного архітектурного середовища Успенського собору у місті Володимирі з використанням інформаційних технологій проектування. Практична значущість дослідження представлена методикою 3D моделювання об'єктів архітектурної спадщини.

Ключові слова: Успенський собор, Володимир, Галицько-Волинське князівство, архітектурна реставрація, інформаційні технології проектування, архітектурне середовище.

Karpov Viktor, Emelianova Valentina. RECREATION OF THE HISTORICAL ARCHITECTURAL ENVIRONMENT OF THE ASSUMPTION CATHEDRAL IN THE CITY OF VOLODMYR

The purpose of the article is to reproduce the features of the architectural image of the Assumption Cathedral using the tools of information technology design, to analyze its compliance with regional architectural and construction traditions, and to refute the statement about the reconstruction of the original appearance of the building. Research methods. Autodesk Revit software was used to reproduce the architectural environment of the Assumption (Mstislav's Cathedral) cathedral. The use of the historiographical method of analyzing sources and literature made it possible to recreate the historical process of the Assumption Cathedral in the context of the international relations of the Galicia-Volyn state and its restoration. The results. The desire to reproduce in the architecture of the Assumption Cathedral the features of the ancient Russian era without information about its original image led to the fantasy projects of A. Prakhov, H. Kotov and Mykhaylovsky. From the point of view of the modern restoration tradition, the project of the architect Weitzler looks correct. The restoration of the Assumption Cathedral in the Old Russian style, which is not characteristic of Volyn, led to the destruction of the cultural context of the history of the development of the Assumption Cathedral building in the specific socio-political relations of different eras experienced by the city of Volodymyr. The scientific novelty of the study consists in the identification of features, characteristic features and reproduction of the historical architectural environment of

the Assumption Cathedral in the city of Volodymyr using information technologies of design. Practical significance. The technique of 3D modeling of objects of architectural heritage has been developed.

Key words: Assumption Cathedral, Volodymyr, Principality of Galicia-Volyn, architectural restoration, information technologies of design, architectural environment.

Вступ. Історія Волинського краю є предметом сталого наукового інтересу вчених. Історики активно аналізують соціально-політичні та культурні аспекти розвитку регіону. Значний внесок у розвиток волинського краєзнавства роблять археологи досліджуючи багату археологічну спадщину регіону (Маркус, 2010). Місто Володимир інтерес археологів не оминув. Тут проведені археологічні розкопи результати яких доводять, що волинські землі з покон віку були населені племенами, які з часом утворили державу – Галицько-Волинське князівство, а в західноєвропейській інтерпретації – королівство.

В культурних шарах землі віднайдено предмети, які свідчать про розвинену економічну діяльність та широкі міжнародні зв'язки із сусідніми державними утвореннями. А навіть із Римом у III столітті нашої ери, що підтверджено наявністю римських монет. Отже, Волинські землі знаходилися у тісній політичній, економічній, релігійній та культурній взаємодії із тогочасним європейським простором.

Проте, із становленням Московського царства спостерігається експансіоністська його політики у відношенні до сусідніх князівств. Ця тенденція посилюється із утворенням Російської імперії і на Волині виникає ментальне протиріччя між усталеним характером міжнародних зв'язків та спробою домінування російського імперського нарративу. Яскравим прикладом такого протиріччя є знищення під час реставрації наприкінці XIX століття архітектурного середовища Собору Успіння Пресвятої Богородиці у місті Володимир, яке на думку польських дослідників представляло «незвичайний твір середньовічної руської архітектури, високорозвиненої і конструктивно досконалої» (Ричков, 310).

Матеріали та метод. Історіографія Галицько-Волинського князівства та Успенського собору представлена широким спектром досліджень та джерел. Безперечно, основним

джерелом вивчення історії собору є Галицько-Волинський літопис у якому знаходимо непоодинокі згадки про надання волинськими князями дарів собору та проведені у соборі поховання князів, княгинь, митрополитів і бояр. До історичних джерел відноситься випущене до 900-ліття хрещення Русі видання П. Батюшкова (Волинь, 1888).

Підґрунтям для розкриття історії будівництва собору є творча спадщина Олександра Цинкаловського, видатного дослідника давнини Волині (Охріменко, 2007). Активно проводив дослідження Галицької і Волинської земель Леонтій Войтович (Войтович, 2011), зокрема, він дослідив Волинські князівства XI–XII століть та діяльність князя Романа Мстиславовича і короля Данила Романовича. Засновнику Галицько-Волинської держави присвятив двотомне видання Олександр Майоров (Майоров, 2011).

Вагомим джерелом дослідження виступають краєзнавчі видання серед яких виділяються праці Ярослава Ісаєвича і Адама Мартинюка (Ісаєвич, 1988), Миколи Богуша (Богуш, 2008), Ярослава Киби (Киба, 2017) та Романа Мазурка і Анатолія Гнатюка (Мазурок, 2013). Внесок Адіана Прахова у дослідження та відбудову Успенського собору у Володимирі дослідив Петро Ричков (Ричков, 2007). Предметом наукового інтересу Валентини Петрович стало вивчення, збереження та популяризація нерухомих пам'яток міста Володимира давньоруського часу (Петрович, 2014).

Проблемі гармонійного співвідношення збереження матеріальної автентичності та створення образної достовірності при реставрації пам'яток архітектури з точки зору сучасної реставраційної методології та міжнародної доктрини приділила увагу Ольга Пламеницька. Зокрема, вона зауважує, що відновлений у XIX столітті Успенський собор за логікою сучасної методології втратив автентичність та предмет охорони (Пламеницька, 25). Олег Слещов ділиться досвідом

та технологіями проектування православного храму від його історії, традиції і канону до творчого задуму і реалізації (Слепцов, 2012).

Для відтворення архітектурного середовища Успенського (Мстиславів собор) собору був використаний метод комп'ютерного моделювання за допомогою інформаційної технології Autodesk Revit. Ця програма дозволяє використовувати BIM-технологію (Building Information Modeling) для інтеграції різних аспектів будівельного процесу, таких як архітектура, інженерія, конструктивні рішення та інші. Спершу проаналізовано креслення Адріана Прахова, а саме визначення основних параметрів собору, конструктивної схеми та розміри основних елементів.

Визначення розмірів було здійснено завдяки пропорційного масштабування за заданими розмірами в програмі Revit. Масштабування зображення вимагало переведення з давньоруських одиниць вимірювання в міліметри. Сажень дорівнює 2,16 метра й містить три аршини (72 см) по 16 вершків.

Після масштабування креслень були визначені основні несучі компоненти споруди та проведені осі, користуючись інструментами ескізного моделювання «Модель в контексті» були підняті стіни та несучі колони.

Отже, створено план об'єкта, з усіма несучими об'ємами. Наступним кроком було коригування моделі за кресленнями Адріана Прахова, тому в програмному засобі були створені розрізи та фасади. На головному фасаді було створено вхідну групу з усіма арками та колонами.

Закінчивши основний об'єм собору та перевіривши його за основними параметрами, виконувалась деталізація в 3D-вікні. Використання 3D-середовища дозволяє моделювати деталі об'єкту з розумінням основного об'єму і пропорцій. Карнизи та оздоблення арок було виконано за допомогою інструменту моделювання «Здвиг». Куполи виконані за допомогою інструментів «Обертання» та «Перехід».

Після того, як концепція об'єкту побудована в даній програмі – легко отримати

Рис. 1. Реконструкція фасаду Успенського собору. Виконала В. Ємельянова

детально пророблені розрізи та фасади з відмітками, інформацію про використані будівельні матеріали та конструкції, а також здійснити 3D-друк моделі в масштабі. Експорт моделі з програмного засобу може бути в різних форматах, як зображення, креслення або об'ємна модель.

Мета статті. Авторами поставлено за мету відтворити особливості архітектурного образу Успенського собору до його реставрації у XIX столітті з використанням інструментарію інформаційних технологій проектування, довести його невідповідність регіональним архітектурним та будівельним традиціям та спростувати твердження про реконструкцію первісного вигляду споруди.

Результати. Успенський собор є найдревнішим храмом міста Володимира. Час зведення храму, який згодом неодноразово перебудовувався, змінював посвячення і переходив у відання різних церковних конфесій та

й занепадав, відноситься до 1156 р. Дослідниця Валентина Петрович пов'язує цю дату з початком правління Мстислава Ізяславича, який остаточно об'єднав Волинське князівство з центром у місті Володимирі. За літописним повідомленням через чотири роки у 1160 році інтер'єр собору був розписаний. Говорячи про смерть князя Мстислава, що настала 19 серпня 1170 р. літописець повідомляє, що він був похований «у святій Богородиці, в єпископії, що її він сам був спорудив у Володимирі» (Петрович, 2014).

Також літописець згадує будівничого на ім'я Олекса, який керував спорудженням багатьох міст (Ісаєвич, 22). Така згадка простого будівничого у літописі свідчить про масштабність будівництва, яке відбувалося у Володимирі. Очевидно, що з середини XII ст. місто постає центром кам'яного зодчества і можемо стверджувати, що будівництво Успенського собору проводилося силами міс-

Рис. 2. Реконструкція будівлі Успенського собору. Виконала В. Ємельянова

цевих майстрів. Проте, до його будівництва могли долучитися і європейські майстри. Таке судження виникає на підставі аналогічного будівництва на межі XII–XIII століть церкви Св. Пантелеймона у Галичі до якого були залучені архітектори цистеріанського ордену. Мова йде про використання в будівництві галицької церкви складних несучих опор, які вперше з'являються у цей час в європейській архітектурі, коли романська архітектура поступово поступається готиці. Саме готичні риси притаманні будівлям, пов'язаних із діяльністю Ордена цистеріанців (бернардинів). Отже, наведені факти приводять дослідників, і зокрема дослідника традицій галицького зодчества О. Іоаннісяна, до однозначного висновку про те, що витоки конструктивної системи церкви Пантелеймона необхідно шукати в обізнаності її будівничого з архітектурою цистеріанського ордену (Майоров (а), 170).

Зовнішня політика галицько-волинських князів у період будівництва і подальшої розбудови Успенського собору Мстислава Ізяславовича, Романа Мстиславовича, Данила Романовича була тісно пов'язана із Священною імперією, Візантією, монархами Європи та Риму. Активні стосунки відбувалися із Німеччиною, Польщею, Австрією, Словачією, Угорщиною, Болгарією. Очевидно, що окрім політичних впливів культурний простір Галицько-Волинського князівства збагачувався впливами мистецтва та архітектури названих країн. Культурний спадок Романа Мстиславовича виявився також у широкому будівництві незвичайних для Давньої Русі архітектурних споруд.

Запозичення хрестильних імен, релігійних культів і, зокрема, Істиного Хреста Господнього, засвоєння атрибутів і символів імперської влади – двоголового візантійського орла, зміни у парадному вбранні князя та пошиття його із тканини із кольором царського пурпуру (грецького оловиру), звостування титулів цар і самодержець до князів Галицько-Волинської Русі, візантійського права є вагомими підставами вважати, що вплив візантійської та європейської культур був визначальним і при визначенні архітек-

тури Мстиславівського собору. Підтвердженням такого припущення слугує Столп'ївська башта поблизу Хелма, що відтворює архітектурні споруди пізньовізантійських часів, які були поширені на території Північної Греції (Майоров О.В. (b), 721), а також церква святого Пантелеймона у Галичі архітектура якої різко контрастує до сакральної архітектури Московського царства.

Місто Володимир у князівський період було одним із значних осередків давньоруської писемності. Рукописи створювалися при єпископському Успенському соборі та навколишніх монастирях. Можна припустити, що саме тут, у соборі був укладений наприкінці XIII століття Галицько-Волинський літопис. На думку Ярослава Ісаєвича цей літопис став результатом об'єднання текстів Галицько-Холмського літопису Данила з літописом володимирських князів Василька Романовича та його сина Володимира і став як закінчення рукописної книги, першу частину якої становлять «Повість временних літ» і Київський літопис XII століття. Подавши свій літопис як продовження Київського, володимирський літописець підкреслює законність спадкоємності влади князів Галича й Володимира (Ісаєвич, 24). Для нашого дослідження важливим є висновок, що владні та релігійні зв'язки Галицько-Волинської держави із Київською Руссю мають свої загальні витоки. Культурні, політичні, дипломатичні та династійні зв'язки були ширшими за владні та релігійні. Наголошуємо на тому, що синтез взаємодіє мав регіональний аспект, що могло, і як буде з'ясовано далі, проявитися в архітектурі Успенського собору.

На момент реставрації Успенського собору 1900 року його будівля знаходилася в занедбаному і аварійному стані. Проте інтрига полягає у тому, що опису конструктивних елементів архітектури собору XII століття не існує, а дискусія пролягає по лінії відновлення його первісного стану. Так на момент реставрації собор представляв цілісний архітектурний ансамбль у якому проглядається еkleктика стилів. При єпископі Іпатію Потію (1593–1613 рр.) виконавцем будівельних робіт був італієць Францішек, який перебудував собор в ренесанс-

Рис. 3. А. Прахов. Поперечний розріз Успенського собору із західної сторони

ному стилі, проте і він не завершив відбудову храму [6, 108]. Впроваджена в середині XVIII століття пізньобарокова стилістика, як зауважує Петро Ричков, переконливо свідчила про

потужний вплив європейських храмовбудівних традицій (Ричков, 295).

Відповідно до проведених у 1985 році комплексних наукових розвідок з'ясовано, що

Рис. 4. А. Прахов. Продольний розріз Успенського собору

Рис. 5. Проект архітектури Успенського собору А. Прахова

точний план собору у 1839 році зробив архітектор Вейцлер. Проект передбачав коректну по відношенню до історичної пам'ятки форму реставрації, коли максимально зберігалися всі періоди побудови храму і не порушувався художній стиль останнього періоду – бароко (Барер, 91). Волинський архітектор Михайловський запропонував проект реставрації собору в стилі класицизму. Ще один проект зробив інженер-полковник О. Ертель у 1870 році, але він втрачений. А. В. Прахов пропонував залишити всі будівельні нашірвання споруди і розвинув свою програму оформлення будівлі у візантійсько-російському стилі.

Як повідомляє В. Петрович, у 1887 році Міністерство внутрішніх справ вирішило провести додаткові дослідження храму силами архітекторів Г. І. Котова та В. В. Суслова, а вже у наступному році були розпочаті консерваційні роботи.

Це дозволило архітектору М. Т. Преображенському провести ще одне дослідження собору. Він віднайшов карниз з первісного давньоруського храму, сліпі арки над ним і вікна, в укосах яких залишилися орнаментальні фрескові розписи. Ці відомості були

передані Г. І. Котову, який у 1895 році запропонував проект реконструкції храму. Його проект був затверджений і в серпні 1896 року розпочалась реконструкція будівлі собору. За його проектом усі історичні будівельні нашірвання XVI–XVII століть були усунені, що привело до знищення історичного архітектурного середовища Успенського собору.

Висновок. Прагнення відтворити в архітектурі Успенського собору риси давньоруської доби без відомостей про її первинний образ призвело до фантазійних проектів А. Прахова, Г. Котова і Михайловського. З позицій сучасної реставраційної архітектури коректним виглядає проект архітектора Вейцлера. Попри те, що і А. Прахов, і Г. Котов провели дослідження будівлі собору, а окрім того А. Прахов здійснив його обміри, а також провів археологічні розкопки фундаментів Старої Катедри – ще одного єпархіального храму княжих часів, вони обидва запропонували проект відновлення у псевдоруському стилі. Реалізація проекту Г. Котова призвела до знищення історії розвитку будівлі Успенського собору у контексті суспільно-політичних відносин різних епох, які переживало місто Володимир.

Література:

1. Барер С. Д. Історико-архітектурний заповідник у м. Володимирі-Волинському. Комплексні наукові пошуки. Історична довідка. Львів, 1985. Т. II. Кн. 2. Вип. 1. 206 с.
2. Богуш М.І. Залишитися у вічності: Володимир-Волинський: історія, яка завжди з нами. Історико-краєзнавчі нариси. Луцьк: Надстир'я, 2008. 376 с.
3. Войтович Л.В. Галицько-волинські етюди. Біла Церква: Вид. Пшонківський О.В., 2011. 480 с.
4. Волинь. Історичні долі південно-західного краю. СПб.: Друкарня Товариства «Громадська користь», 1888. 128 с.
5. Ісаєвич Я.Д., Мартинюк А.І. Володимир-Волинський: Історико-краєзнавчий нарис. Львів: Каменяр, 1983. 71 с.
6. Киба Я.Г. Володимирщина: минувшина і сучасність. Луцьк: Надстир'я, 2017. 458 с.
7. Колосок Б. Успенський собор і влох Францішек. *Минуле і сучасне Волині* : Олександр Цинкаловський і край. Матеріали ІХ наукової історико-краєзнавчої міжнародної конференції. Луцьк : Надстир'я, 1998. С. 107–108.
8. Мазурок Р.В., Гнатюк А.С. Володимир: забуті образи міста. Книга-альбом. Рівне: ПП Естеро, 2013. 108 с.
9. Майоров О.В. (а) Галицько-волинський князь Роман Мстиславович. Біла Церква: Вид. Пшонківський О.В., 2011. Т. 1. До вивчення джерел з історії внутрішньої та зовнішньої політики. 318 с.
10. Майоров О.В. (б) Галицько-волинський князь Роман Мстиславович. Біла Церква: Вид. Пшонківський О.В., 2011. Т. 2. Політична та культурна спадщина, родина, династія. 462 (319–780) с.
11. Маркус І.Я., Охріменко Г.В. Озброєння та знаряддя праці населення Західної Волині IV–II тис. до Р.Х. : навч. посіб. Луцьк : ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2010. 492 с.
12. Охріменко Г., Склярєнко Н., Каліщук О., Ткач В., Романчук О. Олександр Цинкаловський та праісторія Волині. Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2007. 740 с.

13. Петрович В. В. Нерухомі пам'ятки міста Володимира давньоруського часу: вивчення, збереження та популяризація. *Охорона культурної спадщини: аспекти соціокультурної взаємодії*: матеріали науково-практичної конференції (5–6 червня 2014 р.). К. : НАКККиМ, 2014. 288 с.
14. Пламеницька О. Буква і дух архітектурної реставрації (автентичність versus достовірність). *Культурна спадщина*, 2017. № 1. С. 11–31.
15. Ричков П.А. Дослідження та відбудова Успенського собору у Володимирі-Волинському: внесок Адріана Прахова. *Сучасні проблеми дослідження, реставрації та збереження культурної спадщини*, 2007. Вип. 4. С. 295–314.
16. Слепцов О.С. *Архітектура православного храму. Від задуму до втілення*. К.: А+С, 2012. 552 с.

References:

1. Barer S. D. (1985). Istoryko-arkhitekturnyj zapovidnyk u m. Volodymyri-Volyns'komu. [Historical and architectural reserve in Volodymyr-Volynskyi] Kompleksni naukovi poshuky. Istorychna dovidka. Ljviv. T. II. Kn. 2. Vyp. 1. 206 s. [in Ukrainian]
2. Boghush M.I. (2008). Zalyshyt'sja u vichnosti: Volodymyr-Volyns'kyj: istorija, jaka zavzhdy z namy. Istoryko-krajeznavchi narysy. [Will remain in eternity: Volodymyr-Volynskyi: a story that is always with us. Historical and local history essays] Luc'k: Nadstyr'ja, 376 s. [in Ukrainian]
3. Vojtovych L.V. (2011). Ghalycjko-volyns'ki etjudy. [Galician-Volyn sketches]. Bila Cerkva: Vyd. Pshonkivs'kyj O.V. 480 s. [in Ukrainian]
4. Volynj. (1888). (Volyn) Ystorycheskye sudjby jugho-zapadnogho kraja. SPb.: Typoghradyja Tovaryshhestva «Obshhestvennaja poljza», 128 s.
5. Isajevych Ja.D., Martynjuk A.I. (1983). Volodymyr-Volyns'kyj: Istoryko-krajeznavchij narys. (Volodymyr-Volynskyi: Historical and local history essay). Ljviv: Kamenjar, 71 s. [in Ukrainian]
6. Kyba Ja.Gh. (2017). Volodymyrshhyna: mynuvshyna i suchasnistj. (Volodymyr region: past and present) Luc'k: Nadstyr'ja, 458 s. [in Ukrainian]
7. Kolosok B. (1998). Uspens'kyj sobor i vlokh Francishek. [Dormition Cathedral and Vlach Franciszek]. *Mynule i suchasne Volyni : Oleksandr Cynkalovs'kyj i kraj*. Materialy IX naukovoji Istoryko-krajeznavchoji mizhnarodnoji konferenciji. Luc'k : Nadstyr'ja, S. 107–108. [in Ukrainian]
8. Mazurok R.V., Ghnatjuk A.S. (2013). Volodymyr: zabuti obrazy mista. [Volodymyr: forgotten images of the city]. Kygha-aljbom. Rivne: PP Estero. 108 s. [in Ukrainian]
9. Majorov O.V. (a) (2011). Ghalycjko-volyns'kyj knjazj Roman Mstyslavovych. [Galicia-Volyn prince Roman Mstyslavovych] Bila Cerkva: Vyd. Pshonkivs'kyj O.V. T. 1. Do vyvchennja dzherel z istoriji vnutrishnjoji ta zovnishnjoji polityky. 318 s. [in Ukrainian]
10. Majorov O.V. (b) (2011). Ghalycjko-volyns'kyj knjazj Roman Mstyslavovych. [Galicia-Volyn prince Roman Mstyslavovych] Bila Cerkva: Vyd. Pshonkivs'kyj O.V. T. 2. Politychna ta kuljturna spadshhyna, rodyna, dynastija. 462 (319–780) s. [in Ukrainian]
11. Markus I.Ja., Okhrimenko Gh.V. (2010). Ozbroyennja ta znarjaddja praci naseleennja Zakhidnoji Volyni IV – II tys. do R.Kh. [Weapons and tools of the population of Western Volyn IV–II thousand BC] : navch. Posib. Luc'k : VAT “Volyns'ka oblasna drukarnja”. 492 s. [in Ukrainian]
12. Okhrimenko Gh., Skljarenko N., Kalishhuk O., Tkach V., Romanchuk O. (2007). Oleksandr Cynkalovs'kyj ta praistorija Volyni. [Oleksandr Tsinkalovskyi and the prehistory of Volyn]. Luc'k: Volyns'ka oblasna drukarnja, 740 s. [in Ukrainian]
13. Petrovych V. V. (2014). Nerukhomi pam'jatky mista Volodymyra davnjorus'koghogo chasu: vyvchennja, zberzhennja ta populjaryzacija. [Immovable monuments of the city of Volodymyr of the Old Russian period: study, preservation and popularization]. *Okhorona kuljturnoji spadshhyny: aspekty sociokuljturnoji vzajemodiji*: materialy naukovo-praktychnoji konferenciji (5–6 chervnja 2014 r.). К. : НАКККиМ, 288 с. [in Ukrainian]
14. Plamenycjka O. Bukva i dukh arkhitekturnoji restavraciji (avtentychnistj versus dostovirnistj) [The letter and spirit of architectural restoration (authenticity versus authenticity)]. *Kuljturna spadshhyna*, 2017. #1. S. 11–31. [in Ukrainian]
15. Rychkov P.A. (2007). Doslidzhennja ta vidbudova Uspens'kogho soboru u Volodymyri-Volyns'komu: vnesek Adriana Prakhova. [Research and reconstruction of the Dormition Cathedral in Volodymyr-Volynsky: contribution of Adrian Prakhov]. *Suchasni problemy doslidzhennja, restavraciji ta zberzhennja kuljturnoji spadshhyny*. Byp. 4. С. 295–314. [in Ukrainian]
16. Slepcev O.S. Arkhitektura pravoslavnogho khrama. Ot zamsla k voploshhenju [Orthodox church architecture. From the idea to the implementation]. К.: А+С, 2012. 552 с.